

niach. Ks. bp Dec jest mistrzem głoszenia słowa Bożego, przekazuje obfite treści w sposób odpowiednio zacieśniony, dobrze podzielony, który jest wzorem przejrzystego i jasnego ich przekazywania. Wybiera bowiem najistotniejsze zagadnienia i ich aspekty, nie wdaje się w problemy peryferyjne, nie ulega pokusie wielowątkowości i „wszystkoizmu”. Można powiedzieć, że kieruje się starożytną zasadą retoryczną: Kto dobrze dzieli treść mowy, ten jasno mówi. Natomiast człowiek bez planu jest jak okręt bez steru. U podstaw dobrego kazania leży zawsze przejrzysta dyspozycja, która wskazuje na to, że mówca wie, co ma powiedzieć, i to właśnie mówi. Przeciwnie, wszelkie zagmatwanie w przekazie słowa Bożego utrudnia jego percepcję ze strony słuchaczy. Współcześni homileci powołują się nieraz na zdanie niemieckiego homilety Johanna Gottfrieda Herdera, który mówi do kaznodziejów: „Daruję chętnie wszystkie błędy, ale nigdy niedbałości w opracowaniu planu” (W. Schütz, *Probleme der Predigt*, Göttingen 1981, s. 211). Ks. bp Dec jest mistrzem przejrzystego mówienia, czego dobitnym przykładem jest omawiany zbiór konferencji rekolekcyjnych i wszystkie kazania z serii „Siejba słowa”. Jego homilie, kazania i konferencje charakteryzują się konsekwentnym podziałem problematyki, zawierają zasadnicze punkty i podpunkty, a także wyodrębniony wstęp i zakończenie. Ten ład ułatwia wiernym słuchanie i zapamiętanie słowa Bożego, a czytelnika szybko wprowadza w tok jednostki kaznodziejskiej.

Prezentując zebrane w książce rekolekcje kapłańskie, należy życzyć Księdzu Biskupowi dalszej twórczej działalności kaznodziejskiej dla dobra duchowieństwa i wiernych w Polsce i za granicą. Niech ta rekolekcyjna „siejba słowa” przynosi „plon stokrotny” (Mt 13, 8. 23), wydaje owoce wiary, nadziei i miłości w życiu Kościoła, narodu i ojczyzny.

Ks. Jan Twardy
Wyższe Seminarium Duchowne
w Przemyślu

Ks. Jerzy J a s t r z ę b s k i. *Paragraf w sercu. Kardynał Stefan Wyszyński o miłości i sprawiedliwości społecznej*. Kraków: Wydawnictwo UNUM 2014 ss. 431. ISBN: 978-83-7643-111-6

Autor książki, doktor homiletyki, kapłan archidiecezji warszawskiej, niniejszym ogłasza drukiem swoją rozprawę doktorską pt. *Troska Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną w nauczaniu pasterskim kardynała Stefana Wyszyńskiego w okresie Wielkiej Nowenny (1957-1966)*, obronioną w 2013 r. na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (352 ss. mps). Naukowe badania z historii kaznodziejstwa stanowią ważny krok w rozwoju homiletyki, są zawsze pouczające i aktualne. Tym

bardziej nabierają one znaczenia, gdy dotyczą okresu, w którym ukazywało się mało zbiorów kazań drukowanych. Chodzi tu o lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte miniego stulecia, kiedy to wroga Kościołowi cenzura państwowa przeszkadzała w drukowaniu i rozpowszechnianiu zbiorów kazań. Dobrze się stało, że kazania prymasa Wyszyńskiego zachowały się i stanowią cenne świadectwo jego nauczania w czasie szczególnie trudnym dla Kościoła i narodu polskiego. Są to zaś cenne nagrania i teksty spisywane z taśm magnetofonowych w formie maszynopisów, z których sporą część już wydrukowano. Ma to dla nas duże znaczenie, gdyż owe kazania Ksiądz Prymas faktycznie wygłosił i w ogromnej części je autoryzował. Dlatego z uznaniem i radością należy przyjąć publikację ks. Jerzego Jastrzębskiego, który pod kierunkiem wybitnego homilety i znawcy historii kaznodziejstwa ks. prof. zw. dra hab. Kazimierza Panusia przybliżył czytelnikom wybraną problematykę znacznej części nauczania pasterskiego Prymasa Tysiąclecia. Jest to tym bardziej godne pochwały, bo za mało znamy kazania głoszone w czasach PRL, kiedy Kościół musiał odierać ataki ze strony totalitarnego materializmu i agresywnego ateizmu. Dlatego pouczające jest poznawanie kaznodziejstwa z tego okresu, tym bardziej że żyją jeszcze ówczesni słuchacze słowa Bożego i mogą się wypowiedzieć. Przybliżanie nauczania sługi Bożego Stefana Wyszyńskiego może być przyczynkiem do jego beatyfikacji.

Dotychczas wielu autorów książek, prac dyplomowych i artykułów zajmowało się życiem i nauczaniem pasterskim Prymasa Tysiąclecia (s. 15-17, 412-417). Nikt jednak nie przeanalizował jego nauczania pasterskiego pod kątem troski Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną. Ponieważ to kluczowe zagadnienie jest bardzo obszerne, dlatego ks. Jastrzębski zacieśnił analizę źródeł do szczególnego okresu nauczania kard. Wyszyńskiego, jakim była Wielka Nowenna przed tysiącleciem chrztu Polski. Postawił sobie za cel: „Całościowe ujęcie przepowiadania Wyszyńskiego na temat miłości i sprawiedliwości społecznej z okresu Wielkiej Nowenny” (s. 12). Pragnął przez to wypełnić „dużą lukę w wiedzy na ten temat” (s. 12), a przez to odkryć ważny aspekt nauczania Prymasa, aby rzucić światło na problemy „Kościół – państwo, które w dobie integracji europejskiej wymagają w wielu aspektach szczegółowego doprecyzowania” (s. 12). Postanowił także ukazać rolę Kościoła w czasach totalitaryzmu i odkryć ponadczasowe znaczenie miłości i sprawiedliwości społecznej, ich aktualność dzisiaj (s. 12). Uczynił to również w związku z trwającym procesem beatyfikacyjnym Stefana Wyszyńskiego. Jasno zakreśliwszy cel pracy, autor umiejscawia swe badania w homiletyce materialnej (s. 12-13 i 387), starannie objaśniając pojęcia zastosowane w tytule rozprawy (s. 14-15). Następnie przybliżył stan badań (s. 15-16), wykazując się bardzo dobrą znajomością opracowań (s. 412-417), aby z kolei ukazać problematykę i szczegółowe zadania pracy. O solidnym podejściu do problemu badawczego świadczy także rozległość źródeł, gdyż autor przestudiował „strona po stronie prawie 1200 kazań z okresu Wielkiej Nowenny, w większości w postaci maszynopisów” (s. 16-17), co „wymagało bacznej uwagi, aby nie pominąć żadnej istotnej myśli Stefana Wyszyńskiego” (s. 17). Dokonując poszukiwań źródło-

wych, korzystał z 12 archiwów i bibliotek krajowych i 3 zagranicznych oraz przeprowadził wywiady z osobami, które osobiście znały Księdza Prymasa (s. 17-18). Powstały w ten sposób źródła wytworzone, które są własnością autora pracy. W starannym wstępie do pracy autor wskazuje na metody badawcze: historyczną, analityczną, syntetyczną i porównawczą (s. 19), które dobrze wykorzystał w toku przeprowadzonych rozważań.

Praca składa się z krótkiego podziękowania, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu skrótów i spisu treści. W rozdziale I, zatytułowanym „Podstawy troski Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną” (s. 21-83), autor ukazuje Wielką Nowennę jako przejaw troski Kościoła o wieczność i doczesność ludzi oraz umiejscawia jego misję między tymi dwoma rzeczywistościami. Następnie wykazuje, że Kościół głosi sprawiedliwość, która pochodzi od Boga, i wskazuje na relacje, jakie zachodzą między miłością i sprawiedliwością społeczną. W rozdziale II, pt. „Troska Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną wobec człowieka” (s. 84-142), autor wykazuje, że wezwanie do praktyki tych dwu cnót w życiu człowieka wypływa z jego godności. Maryja – „Zwierciadło sprawiedliwości” jest szczególną osobą miłującą i sprawiedliwą, a każdy człowiek powinien ją naśladować. Podobnie wzorami miłości i sprawiedliwości są święci, błogosławieni i wybitni ludzie. Przedmiotem rozważań rozdziału III jest „Troska Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną w rodzinie” (s. 143-218). Autor ukazuje najpierw „Boży zamysł rodziny” (143-166), a następnie omawia spoczywające na niej zobowiązania, w tym obowiązki poszczególnych jej członków. W rozdziale IV, zatytułowanym „Troska Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną w narodzie” (s. 219-304), zawarte są rozważania na następujące tematy: 1. Pojęcie narodu; 2. Kościół sługą narodu; 3. Maryja matką narodu polskiego; 4. Zobowiązania spoczywające na niektórych przedstawicielach narodu. Wywody naukowe zwieńcza rozdział V pt. „Troska Kościoła o miłość i sprawiedliwość społeczną w państwie” (s. 305-386). Zawarte tam rozważania dotyczą następujących zagadnień: 1. Definicja państwa; 2. Kościół współpracownikiem państwa; 3. Wybrane normy regulujące współpracę pomiędzy Kościołem a państwem; 4. Obowiązki obywateli wobec państwa.

Tok rozważań jest bardzo przejrzysty. W rozdziale podstawowym autor wyjaśnia pojęcia i wprowadza czytelnika w badaną problematykę, aby w następnych częściach pracy omówić kolejno cztery główne zagadnienia dotyczące osoby, rodziny, narodu i państwa, czyniąc to w kontekście miłości i sprawiedliwości społecznej. Jest to zatem logiczne ujęcie problematyki, zgodne z głównymi elementami rzeczywistości społecznej, w której szczególną rolę odgrywa osoba i rodzina, stanowiąc fundament życia narodu i państwa. Stąd niezwykle ważna jest zasada personalizmu, gdyż miłość i sprawiedliwość społeczna koncentrują się wokół osoby, służą jej doskonaleniu i osiągnięciu celu życia.

Źródłowo i sumiennie przeprowadzony tok badawczy pracy potwierdza wniosek, że jej autor w pełni osiągnął zamierzony cel naukowy, co wyraził następująco: „Na

podstawie przeprowadzonych analiz należy stwierdzić, że założony we wstępie cel badawczy został osiągnięty. W pracy przedstawiono bowiem w miarę całkowitą i zwartą problematykę określoną w temacie pracy i jej celu badawczym” (s. 392). Autor wykazał również, że „Prymas Tysiąclecia posiadał spójną i bardzo rozbudowaną koncepcję miłości i sprawiedliwości społecznej [...] troszczył się on o wszystkich Polaków – zarówno wierzących jak i niewierzących. W imię tej dbałości potrafił przekraczać osobiste urazy i nieustannie inicjować i podtrzymywać dialog z władzami PRL-u, które wykazywały skłonności do rządów totalitarnych. Świadczy to o wielkiej trosce prymasa o los narodu polskiego i potwierdza, że nie tylko nauczał on o miłości i sprawiedliwości społecznej, ale również sam był człowiekiem miłującym i sprawiedliwym” (s. 392-393).

Owocem pracy są też wnikliwie i jasno nakreślone dalsze perspektywy badawcze twórczości Kardynała w zakresie problematyki związanej z miłością i sprawiedliwością społeczną, co pozwoliłoby poznać rozwój jego poglądów w kontekście biograficznym i historycznym oraz ukazać pełny obraz badanego zagadnienia (s. 393-395). Sumiennie i wnikliwie przeprowadzone badania naukowe z zakresu homiletyki materialnej i w jej świetle nasuwają wniosek, że Stefan Wyszyński stosował trafną i mocną argumentację oraz głęboką motywację, przez co jest ważnym wzorem także dla współczesnych kaznodziejów. Jego nauczanie wyżywało przede wszystkim z objawienia Bożego, Pisma Świętego i tradycji wiary Kościoła. Powoływał się także na nauki antropologiczne, społeczne, doświadczenie życiowe, podawał dobitne racje rozumowe. W nauczaniu Prymasa charakterystyczny jest teocentryzm i ściśle z nim związany chrystocentryzm, a także aspekt eklezjologiczny, moralny i liturgiczny oraz zwrot ku człowiekowi, jego godności i prawom. Jest to nadal bardzo aktualne w dobie liberalizmu i relatywizmu moralnego. Solidne głoszenie kerygmatu, mocna argumentacja i motywacja są antidotum na płyciznę doktrynalną i moralizatorstwo spotykane we współczesnym kaznodziejstwie.

Autor recenzowanej rozprawy wykazuje, że kardynał Wyszyński po mistrzowsku bronił wiary, umiejętnie i przystępnie uwydatniał racje teologiczne, stosował apologię opartą głównie na pozytywnym wykładzie prawd objawionych, a jeżeli trzeba było, to także wprost występował przeciwko jednostronnemu materializmowi, nachalnej ateizacji i demoralizacji (np. s. 297-299). Nazywał zło po imieniu. Dobrze znał doktrynę Karola Marksa, jak sam napisał: „Bodaj czy nie ja jeden w tym domu przestudiowałem *Kapitał* trzy razy, zaczynając jeszcze w seminarium! A przecież bez wiedzy i wiary trudno przebudować ustrój” (s. 20 przyp. 17). Z pracy wynika, że Wyszyński jest mistrzem motywacji, ukazuje najgłębsze przesłanki dążenia do zbawienia, szczęścia na ziemi i w niebie, wyboru cnoty, dobra osoby, rodziny, narodu i państwa, kierowania się miłością i sprawiedliwością w życiu osobistym i społecznym. Jeżeli natomiast wznosiło się agresywne i destruktywne zło, ludzie negowali miłość i sprawiedliwość, wzbudzali nienawiść i szerzyli niesprawiedliwość; wtedy Prymas odważnie mówi: „Ufamy, że będziemy zrozumiani przez wolnych obywateli wolnej Polski.

Musimy być zrozumiani jako wolni obywatele, którzy niektórych rzeczy robić nie mogą, bo trzeba raczej Boga słuchać aniżeli ludzi. My sami jako ludzie chcemy słuchać ludzi, wtedy, gdy ustanawiają prawa w sposób zgodny z prawem Bożym i rozumem. Ale jeżeli są zarządzenia przeciwne prawu Bożemu, to musimy mówić: *non possumus* – nie możemy, i czekać aż znowu się zmieni” (s. 380 przyp. 273). Z badań ks. Jastrzębskiego jasno wynika, że Wyszyński głosił harmonię między światem materialnym i duchowym, ciałem i duszą, doczesnością i wiecznością, uczył szacunku dla osoby, rodziny i narodu. Nauczając w duchu chrześcijańskiego personalizmu, wskazywał wiernym, że Najświętsza Maryja Panna jest doskonałym wzorem harmonii ducha i ciała, a Jej Magnificat – manifestem miłości i sprawiedliwości społecznej (s. 104-118).

Przeprowadzona przez autora niezwykle sumiennie analiza źródeł i przedstawienie wyników badań w sposób jasny i usystematyzowany sprawia, że czytelnik otrzymuje przejrzystą syntezę pasterskiego nauczania o miłości i sprawiedliwości społecznej. Zwarta i dobrze powiązana treść rozprawy dowodzi umiejętności naukowych autora i jego odpowiedzialności za przedstawianie prawdy. Sługa Boży Stefan Kardynał Wyszyński jawi się jako troskliwy i odpowiedzialny ojciec i nauczyciel narodu, prorok, który przede wszystkim jest posłuszny Bogu, podobnie jak apostołowie nie milczy, gdy ma obowiązek mówić, chociaż musi się narażać na prześladowanie. Przemawiał jak prorok, którego celem było przede wszystkim głoszenie woli Boga, troska o Jego chwałę i zbawienie ludzi. Są bowiem w dziedzinie wiary prawdy i sprawy egzystencjalne, w odniesieniu do których nie może być kompromisu czy „dyplomatycznej” tolerancji, Kościół nie może zawierać układów z diabłem. W licznych cytatach z badanego nauczania pasterskiego kardynała Wyszyńskiego autor uwydatnia jego talent apologetyczny, takt oratorski, jasność i jednoznaczność wypowiedzi, co płynie z troski o dobro człowieka, rodziny, narodu i państwa. Z wielką pieczołowitością autor wydobyl z analizowanego nauczania pasterskiego charakterystyczne i dobitne cytaty, które można by wykorzystać do sporządzenia osobnego zbioru myśli Sługi Bożego. Na przykład aktualne są jego myśli: „Nie sztuka odnieść zwycięstwo nad żoną, nie sztuka odnieść zwycięstwo nad mężem, ale nad samym sobą. W małżeństwie wzajemna pomoc dwojga polega na tym, że ciągle odnoszą zwycięstwa, każde nad sobą” (s. 203-204); „Jako syn tego narodu zmuszony jestem tu, w bazylice prymasowskiej, protestować przeciwko wszystkim, którzy z historii narodu polskiego czynią sobie zabawkę albo też łatwy zarobek. Bo zły to ptak, co własne gniazdo kala! I nie wiadomo skąd się wywodzi! Ostrożnie z dziejami narodu!” (s. 297).

Należy jednak zauważyć, że w książce zabrakło streszczenia pracy i jej spisu treści w języku obcym, co tym bardziej byłoby celowe, gdyż Wyszyński jest szeroko znany w kraju i za granicą. Książka napisana jest starannie, posiada piękną szatę graficzną, ks. Jastrzębski posługuje się językiem poprawnym, rozwiniętym, bogatym w słownictwo, pisze w sposób naukowy, zwięzły, płynny i komunikatywny, przez co

wzmaga zainteresowanie czytelnika. Prowadzi myśl logicznie i jasno, wykazuje się talentem pisarskim. Książka odznacza się logiczną i przejrzystą strukturą, zwartą treścią, a trafna refleksja naukowa przebiega od zasad i problemów podstawowych, poprzez badanie czterech szczegółowych zagadnień, do wyprowadzenia wniosków ogólnych. Autor czyni to starannie i konsekwentnie, zbiera wyniki badań w podsumowaniach rozdziałów, aby w zakończeniu pracy ukazać całościową odpowiedź na pytania postawione we wstępie.

Praca jest nader bogata źródłowo, czego dowodzą liczne, obfite w treść, różnorodne, wzmocnione wieloma cytatami przypisy, o łącznej liczbie 1618, które zawierają obfite i cenne informacje, poszerzenia, wyjaśnienia, wzbogacające wiedzę czytelnika. Setki trafnych i reprezentatywnych cytatów z nauczania pasterskiego Kardynała świadczą o tym, że autor bardzo sumiennie i starannie przybliżył badaną problematykę. Przy tym dłuższe cytaty częściej występują w przypisach, a w tekście głównym są krótsze, nieraz jako równoważniki zdań, ich urywki lub lapidarne sformułowania z nauczania Kardynała. Dowodzi to, że autor pracy wnikliwie przeanalizował materiały źródłowe i wydobyl z nich teksty najbardziej odpowiednie. Obfita bibliografia, zajmująca 28 stron (w tym 273 pozycje źródłowe), opracowana została starannie i przejrzysto. Praca ta dobrze odzwierciedla kompetencje naukowe i dużą aktywność poznawczą ks. Jerzego Jastrzębskiego, który podjął się zbadania interesującego, chociaż trudnego zagadnienia rozproszonego w licznych źródłach, starannie je przeanalizował, a przez to przybliżył nauczanie Wyszyńskiego polskim teologom, homiletom i kaznodziejom, czyniąc to dla ich dobra. Rozprawa otwiera nowe perspektywy poznawcze, co jest szczególnie ważne w dobie minimalizowania znaczenia historii narodu i Kościoła. Podkreślając wielki wkład autora rozprawy w polską homiletykę, należy mu życzyć dalszej owocnej pracy twórczej dla dobra teorii i praktyki głoszenia słowa Bożego, przybliżania duchowieństwu i wiernym nauczania Prymasa Tysiąclecia.

Ks. Jan Twardy
Wyższe Seminarium Duchowne
w Przemyślu